

ATLIKĖJŲ TURTINIŲ TEISIŲ INDIVIDUALAUS ĮGYVENDINIMO PROBLEMOS LIETUVOJE

Ramūnas Birštonas, Nijolė Janina Matulevičienė, Jūratė Usonienė

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4587

Elektroninis paštas: birstonas@mruni.eu; nijolejm@muza.lt; usoniene@mruni.eu

Pateikta 2011 m. rugsėjo 13 d., parengta spausdinti 2011 m. spalio 14 d.

***Anotacija.** Straipsnyje remiantis tyrimo vykdytojų atliktomis apklausomis ir kita empirine medžiaga analizuojamos individualaus atlikėjų turtinių teisių įgyvendinimo problemos Lietuvoje. Pirmoji straipsnio dalis skirta atlikėjų turtinių teisių įgyvendinimo pagal civilines sutartis praktinio įgyvendinimo klausimams bei atskirų išimtinių atlikėjų turtinių teisių individualaus įgyvendinimo problemoms. Antroji straipsnio dalis skirta atlikėjo-darbuotojo teisių įgyvendinimui. Šioje dalyje pirmiausia aptariami atlikėjo ir atlikimo naudotojo darbo santykį identifikuojantys požymiai, darbo santykio privalumai ir trūkumai atlikėjui ir jo kontrahentui. Taip pat analizuojamas atlikėjo turtinių teisių perėjimo darbdaviui pagal įstatymo nustatytą prezumpciją efektyvumas. Straipsnis baigiamas išvadomis, kuriose konstatuojama, kad individualus atlikėjų teisių įgyvendinimas, nepaisant iš esmės tinkamo sutartinių teisių perdavimo mechanizmų reguliavimo, yra neefektyvus ir neužtikrina atlikėjui atlikimo naudotojo pajamas atitinkančios ekonominės naudos gavimo, taip pat daroma išvada, kad reikalingos tam tikros teisinio reglamentavimo korekcijos, susijusios su atlikėjo teisės į atlyginimą už atlikimo padarymą viešai prieinamu, įtvirtinimu. Paskutiniosios išvados skirtos darbo santykių su atlikėju efektyvumui įvertinti, teigiant, kad svarstyтина lankstesnio atlikėjo-darbuotojo ir atlikimo naudotojo-darbdavio teisinio reguliavimo modelio galimybė, taip pat būtinybė naikinti atlikėjo teisių perdavimo darbdaviui pagal įstatymu numatytą prezumpciją.*

Reikšminiai žodžiai: *atlikėjas, gretutinės teisės, išimtinės turtinės atlikėjų teisės, individualus atlikėjų teisių įgyvendinimas, sutartys dėl atlikimų, atlikimo padarymas viešai prieinamu, atlikėjas darbo santykiuose.*

Įvadas

Šiuo straipsniu tęsiamas publikacijų ciklas, parengtas vykdant projektą „Atlikėjų (aktorių, muzikantų, dainininkų, šokėjų ir kt.) kūrybinės veiklos rezultatų naudojimo teisinis reguliavimas ir atlikėjų socialinės garantijos Lietuvoje“¹.

Ankstesniame straipsnyje buvo išanalizuotas atlikėjų turtinių teisių reglamentavimas Lietuvoje, nustatant, kokios turtinių teisių grupės priklauso skirtingoms atlikėjų kategorijoms. Tačiau siekiant deramai apsaugoti atlikėjų interesus nepakanka vien tik teisinio reguliavimo, suteikiančio atlikėjams turtines teises. Taip yra todėl, kad atlikėjo turtinės teisės gali būti perimtos kitų asmenų arba įstatymo suteiktos teisės gali būti realiai neįgyvendinamos. Atsižvelgiant į tai atlikėjų teisinės padėties tyrimą būtina pratęsti atliekant atlikėjų turtinių teisių praktinio įgyvendinimo analizę. Tradiciškai skiriami du atlikėjų turtinių teisių įgyvendinimo būdai – individualus ir kolektyvinis teisių įgyvendinimas. Šiems dviem būdams bus skirtos dvi ciklo publikacijos, šios publikacijos dalykas – individualus atlikėjų teisių įgyvendinimas.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Straipsnio tikslas – atlikėjo turtinių teisių individualaus įgyvendinimo praktikos ir jos korekcijų poreikio bei tokių korekcijų galimybes analizė.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti, kaip įgyvendinamos atlikėjų turtinės teisės, jiems individualiai sudarant civilines sutartis dėl atlikimų panaudojimo;
2. Išanalizuoti, kaip įgyvendinamos atlikėjų turtinės teisės, jiems sudarant darbo sutartis dėl atlikimų panaudojimo;
3. Nustatyti sritis, kuriose egzistuojantys atlikėjų turtinių teisių įgyvendinimo modeliai turėtų būti koreguojami;
4. Išanalizuoti konkrečių korekcijų galimybes ir pateikti siūlymus dėl priemonių taikymo.

Tyrimo metodika. Tyrimo uždaviniai suponavo empirinių apklausos metodų taikymą. Pagrindiniai duomenys buvo gauti atlikus tris skirtingas anketines apklausas. Pirmosios apklausos metu buvo anketuojami instituciniai scenos menų atlikimų naudotojai – teatrai, koncertinės įstaigos ir kultūros centrai; iš viso apklausta 15 įstaigų. Antrosios apklausos metu buvo anketuojami audiovizualinių atlikimų naudotojai – audiovizualinių kūrinių gamintojai. Apklausta 16 Lietuvos gamintojų, apklausą atliko Mykolo Romerio universiteto magistrantė Raimonda Ališauskaitė². Trečiosios apklausos metu apklausti įvairių sričių atlikėjai (iš jų muzikantų – 49 procentai, dainininkų – 32,6 procento,

1 Lietuvos mokslo tarybos finansuojamas projektas, vykdomas pagal sutartį Nr. MIP-10466.

2 Tyrimo autoriai dėkoja Raimondai Ališauskaitei už leidimą pasinaudoti jos tyrimo rezultatais.

aktorių – 10 procentų ir kitų atlikėjų – 8,5 procento); iš viso apklausti 95 atlikėjai. Be anketinės apklausos, tyrimo metu duomenys buvo gauti ir iš atliktų pusiau struktūruotų interviu su atlikėjais, atlikėjams atstovaujančios Lietuvos gretutinių teisių asociacijos AGATA³ darbuotojais.

Taip pat tyrime taikytas ir dokumentų turinio analizės metodas nagrinėjant Lietuvos Respublikos, tarptautinius, Europos Sąjungos ir pasirinktų užsienio valstybių (Prancūzijos, Ispanijos) teisės aktus, jų parengiamuosius aktus, teismų sprendimus, specialiąją literatūrą, taip pat Lietuvoje ir užsienyje atliktas studijas atlikėjų teisių įgyvendinimo srityje. Taip pat buvo išanalizuotos iš 28 scenos atlikimus naudojančių įstaigų surinktos pavyzdinės sutarčių su atlikėjais formos.

1. Individualus atlikėjų turtinių teisių įgyvendinimas sudarant civilines sutartis

1.1. Bendrieji atlikėjų turtinių teisių įgyvendinimo klausimai sudarant civilines sutartis dėl atlikimų

Ankstesnėje publikacijoje buvo aptarta, kokias turtines teises Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas⁴ priskiria atlikėjams, konstatuojant, kad suteikiamos teisės skiriasi priklausomai nuo atlikimo pobūdžio. Tačiau reikėtų pridurti, jog ATGTĮ nustatyta atlikėjų turtinių teisių priklausomybė nustato tik pradinę derybinę atlikėjų ir jų atlikimų naudotojų⁵ poziciją, kuri toliau gali būti keičiama sutartimi. Taip yra todėl, jog visos atlikėjui nustatytos išimtinės turtinės teisės gali būti perleidžiamos kitiems asmenims sutarčių pagrindu, paveldėjimo tvarka ar kita įstatymų nustatyta tvarka (ATGTĮ 60 straipsnio 1 dalis)⁶. Taigi atlikimų naudotojai gali sutarčių pagrindu perimti visas arba dalį išimtinių atlikėjo turtinių teisių, o atlikėjas nebetenka galimybių kontroliuoti savo atlikimo panaudojimo perleistos teisės apimtį ir gauti už tai pajamų. Kadangi įstatymas atskirai reglamentuoja atlikėjo turtinių teisių perėjimą sudarius darbo sutartį, šis klausimas nagrinėjamas atskirai kitame skyriuje. Šiame skyriuje analizuojamas turtinių teisių perleidimas kitų – civilinių – sutarčių pagrindu.

Atlikėjų sudaromų sutarčių analizė rodo, kad praktikoje civilinės sutartys, kuriomis tariamasi dėl atlikimo, įvardijamos įvairiai – autorinėmis sutartimis, intelektinių paslaugų sutartimis, atlikėjo paslaugų sutartimis, sutartimis dėl atlikimo, atlikimo užsakymo, viešo atlikimo ar pan. Atlikėjai į klausimą, kokią sutartį sudaro dėl atlikimo, dažniausiai

3 Toliau tekste – AGATA.

4 Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 50-1598. Toliau tekste – ATGTĮ.

5 Šio straipsnio tikslais atlikimų naudotojais bus vadinami sutarties dėl atlikimo panaudojimo šalis, sudariusi sutartį su atlikėju, neatsižvelgiant į sutarties pavadinimą ar pobūdį (darbo ar civilinė sutartis).

6 Kaip minėta antroje ciklo publikacijoje „Atlikėjų turtinių teisių teisinio reglamentavimo problemos Lietuvoje“, be išimtinių teisių, atlikėjai taip pat turi teises į atlyginimą, kurios nėra perleidžiamos. Paprastai teisės į atlyginimą individualiai neįgyvendinamos. Apie tai plačiau ketvirtojoje ciklo publikacijoje.

nurodė autorinę sutartį (90 iš 95 apklaustų atlikėjų), antra pagal dažnumą buvo nurodyta paslaugų sutartis – 34 iš 95 atlikėjų⁷. Analogiška tendencija matyti ir audiovizualinių kūrinių gamintojų apklausoje: su atlikėjais sudarantys autorines sutartis nurodė 94 procentai apklaustų gamintojų, antra pagal dažnumą – paslaugų sutartis (25 procentai), kitokių sutarčių rūšių beveik nepasitaiko⁸. Šiek tiek kitokia padėtis sudarant sutartis dėl sceninių atlikimų: tokia pat dažna kaip autorinė čia yra ir atlikėjo intelektualinių paslaugų sutartis⁹. Tokia sutarčių pavadinimų įvairovė ir autorinės sutarties dominavimas iš dalies nulemta jau minėtos aplinkybės, kad nei ATGTĮ (ATGTĮ 60 straipsnio 4 dalyje apsiribojama nuostata, kad sutartims dėl gretutinių teisių perdavimo *mutatis mutandis* taikomos atitinkamos ATGTĮ nuostatos, skirtos autorinėms sutartims), nei Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas¹⁰ neišskiria atskiros sutarčių rūšies dėl atlikėjų turtinių teisių perleidimo¹¹. Kita vertus, pats sutarties pavadinimas didesnės reikšmės atlikėjo teisių perleidimui įtakos neturi¹² – sutarties prigimtis bei turinys, taip pat turtinių teisių perleidimo išlyga nustatomi analizuojant sutarties sąlygas ir tikrąją šalių valią (CK 6.193 straipsnio 1, 2, 5 dalys).

Sutartys dėl atlikėjo teisių perėmimo (suteikimo) turi būti sudaromos raštu (ATGTĮ 60 straipsnio 4 dalis, 42 straipsnio 1 dalis), tačiau net ir nesilaikius rašytinės formos, sutartis gali būti pripažinta sudaryta ir galiojančia (ATGTĮ 60 straipsnio 4 dalis, 42 straipsnio 3 dalis)¹³. Pastaruoju atveju atsiranda teisinis neapibrėžtumas dėl teisių perdavimo ir perduotų teisių apimtys. Jis teismų praktikoje aiškinamas atlikėjo naudai¹⁴.

Tyrimo metu surinkti duomenys rodo, kad atlikėjų turtinių teisių perleidimo klausimas sutartyse sprendžiamas labai įvairiai ir aiški tendencija pastebima tik su audiovizualinių kūrinių atlikėjais sudaromose sutartyse. Apibendrinant sutartyse randamos tokios pozicijos:

1) *Atlikėjo turtinių teisių perleidimas sutartyje neapartiamas*¹⁵. Tuomet turtinių teisių priklausymas turi būti nustatomas taikant ATGTĮ nuostatas. Priklausomai nuo

7 Bendras atsakymų skaičius viršija apklaustų atlikėjų skaičių, nes atsakant į klausimą buvo galima pažymėti kelis teisingus atsakymus.

8 Žr. 7 išnašą.

9 Tokia praktika neabejotinai yra nulemta aplinkybės, jog Lietuvos Respublikos teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymo (*Valstybės žinios*. 2010, Nr. 48-2284) 16 straipsnis atskirai išskiria atlikėjo intelektualinių paslaugų sutartį.

10 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262. Toliau tekste – CK.

11 Birštonas, R.; Matulevičienė, N.; Usonienė, J. Atlikėjo samprata intelektualinės nuosavybės ir mokesčių bei valstybinio socialinio draudimo įstatymuose. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3(1): 240.

12 Tačiau netikslus sutarties pavadinimas gali sukelti kitokių neigiamų pasekmių. *Ibid.*, p. 240

13 Tai patvirtina ir teismų praktika. Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 7 d. nutartis byloje *G. R. v. R. K* (bylos Nr. 3K-3-561/2001); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 20 d. nutartis byloje *T.V. v. UAB „Žemprojektas“* (bylos Nr. 3K-3-536/2010).

14 Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 20 d. nutartis byloje *T.V. v. UAB „Žemprojektas“* (bylos Nr. 3K-3-536/2010).

15 Panašūs praktiniai padariniai atsiranda, kai sutartis sudaroma žodžiu (kaip sakytą, tokios sutartys taip pat galioja), o tarp šalių kyla ginčas dėl teisių perleidimo ir nė viena šalis leistinai įrodymais negali įrodyti susitarimo dėl turtinių teisių perleidimo.

atlikimo pobūdžio galimi tokie variantai: audiovizualinių atlikėjų teisės pereina audiovizualinio kūrinio gamintojui (ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalis), visų kitų atlikėjų turtinės teisės lieka atlikėjui (taikoma ATGTĮ 53 straipsnio 1 dalis).

Net ir nesant rašytinėje sutartyje aiškių nuostatų dėl teisių perdavimo (suteikimo jomis naudotis), CK įtvirtintas sutartinių santykių reglamentavimas leidžia atvejus, kai atlikimų naudotojas¹⁶ gali įrodyti, kad turtinės teisės perėjo (buvo suteiktos naudotis) jam, remdamasis numanomų sutarties sąlygų institutu (CK 6.196 straipsnis). Tačiau šiuo atveju neišvengiamai kyla neaiškumų dėl perėjusių (suteiktų) teisių apimties. ATGTĮ nustatytas protekcionistinis atlikėjų režimas, pasireiškiantis prezumpcijomis ir sutarčių aiškinimo taisyklėmis (ATGTĮ 60 straipsnio 4 dalis, 38 straipsnio 3 dalis, 39 straipsnio 2 dalis, 40 straipsnio 2, 3 dalys) reikalauja teisių perleidimą (suteikimą) aiškinti siauriamai¹⁷.

Viena vertus, aptariamoms sutarčių rūšies parengimas reikalauja mažiausiai išlaidų, nes jose paprastai apsiribojama tik pačiais pagrindiniais šalių įsipareigojimais (atlikėjui – atlikti konkretų atlikimą; naudotojui – sumokėti atlyginimą). Tačiau kita vertus, sutaupymas sutarties parengimo ir sudarymo stadijoje lemia teisinį neapibrėžtumą atlikimo tolesnio eksploatavimo stadijoje, nes ginčo bei su tuo susijusių išlaidų tikimybė išlieka. Kraštutinis tokių išlaidų pavyzdys būtų teismui nusprendus, kad turtinės teisės nepriklauso naudotojui, ketinusiui naudoti ar jau naudojusiam atlikimą ir visos jo įdėtos investicijos prarandamos, be to, gali tekti papildomai atlyginti atlikėjui žalą ir bylinėjimosi išlaidas.

2) *Sutartyse numatoma, kad naudotojui perleidžiamos visos turtinės teisės.* Tokia praktika aiškiai dominuoja su audiovizualinių kūrinių atlikėjais sudaromose sutartyse. Nors sutartims su audiovizualinio kūrinio gamintoju taikoma turtinių teisių perėjimo prezumpcija (ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalis), beveik visi (15 gamintojų iš 16 apklaustų) atskirai sutartyse numato, kad visos atlikėjo turtinės teisės perduodamos gamintojui. Tuo tarpu apklausoje, kurioje dominavo muzikos sektoriaus atlikėjai (muzikantai ir dainininkai), visas turtines teises perleidžiantys nurodė tik 15 procentų atlikėjų¹⁸. Taip pat palyginti nedidelė dalis – 20 procentų – apklaustų scenos atlikimų naudotojų nurodė perimantys visas turtines teises.

Dažnai tokiose sutartyse numatomos ir nuostatos, kad teisės perduodamos visam jų galiojimo laikui bei visų jurisdikcijų teritorijose. Tačiau pasitaiko ir išimčių. Pavyzdžiui, teisės perimantys visam teisių galiojimo terminui nurodė 68,75 procentų audiovizualinių kūrinių gamintojų, kiti laikosi įvairios praktikos – perima teises tiek visam galiojimo terminui, tiek keleriems metams. Tuo tarpu visada perimantys atlikėjų turtines teises tiek Lietuvos Respublikos, tiek užsienio valstybių teritorijose nurodė 56,25 pro-

16 Išskyrus audiovizualinių kūrinių gamintojus, kurie, kaip minėta, perima atlikėjų turtines teises įstatymu numatytos prezumpcijos pagrindu.

17 Apie šią prezumpciją plačiau žr. Usonienė, J. *Autorių teisių perdavimo ypatybės*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008, p. 148–157.

18 Tiesa, net 19,6 procento negalėjo atsakyti į klausimą dėl perleidžiamų teisių apimties ir tikėtina, kad dalis jų taip pat perleidžia visas turtines teises.

centai audiovizualinių kūrinių gamintojų. Kitais atvejais teisės perimamos tik Lietuvos Respublikoje arba konkrečiose sutartyje nurodytose teritorijose.

Aptariamos sutartys, kurių parengimas taip pat nereikalauja didelių išlaidų, susiduria su panašiais trūkumais, nes minėtas įstatymu numatytas atlikėjų protekcionistinis režimas leidžia teismui revizuoti perleistų teisių apimtį¹⁹ ir nuspręsti, jog buvo perimtos anaipol ne visos turtinės teisės ir ne visiems panaudojimo būdams. Atlikimo naudotojas tokiu atveju vėlgi gali būti priverstas nutraukti tam tikrus atlikimo naudojimo veiksmus ir, priklausomai nuo aplinkybių, sumokėti atlikėjui žalos atlyginimą.

3) *Sutartyse aptariama, kad naudotojui perleidžiamos tik kai kurios turtinės teisės.* Šią situaciją kaip dažniausią nurodė daugiausia muzikos sektoriui atstovaujantys atlikėjai – 29,9 procento. Kokios teisės konkrečiai perimamos, priklauso nuo atlikimo ir institucijos, kuri perima teises, veiklos pobūdžio. Pavyzdžiui, dramos ir choreografinius atlikimus eksploatuojančios institucijos dažniausiai perima viešo paskelbimo teises, rečiau – atgaminimo ir platinimo teises. Kartu tiriant su atlikėjais sudaromų sutarčių formas matyti, kad neretai sutartyse perleidžiamų turtinių teisių sąrašė yra išvardijamos visos ar beveik visos atlikėjų turtinės teisės, todėl funkciniu požiūriu tokios sutartys tampa 2 grupės sutartimis.

Teisinio apibrėžtumo požiūriu tai tiksliausias variantas, kadangi išvengiama anksčiau aptartų trūkumų. Kartu šios sutartys reikalauja kito pobūdžio išlaidų – teisių naudotojas turi *a priori* aiškiai numatyti, kokie atlikimo naudojimo būdai yra reikalingi ir, atitinkamai, sutartyje įrašyti, kokios teisės ir kokiems naudojimo būdams turi būti perimtos. Tam būtinas išankstinis kvalifikuotas teisinis įvertinimas ir sutarties parengimas.

4) *Naudotojui suteikiama teisė naudotis atlikimu, t. y. suteikiama licencija.* Gana dažnai tokią sutartinę nuostatą nurodė daugiausia muzikos sektoriui atstovaujantys atlikėjai – 19,6 procento. Tačiau reikia atsižvelgti į tai, kad tais atvejais, kai naudotojui yra suteikiama išimtinė licencija, funkciniu požiūriu tai nesiskiria nuo 3 grupės sutarčių, o jei suteikiamos išimtinės teisės naudoti atlikimą visais ar beveik visais ATGTĮ 53 straipsnio 1 dalyje numatytais būdais – nuo 2 grupės sutarčių. Tiesa, neaiškumo atveju atlikėjų interesus saugo ATGTĮ 39 straipsnio 2 dalies nuostata, jog licencija laikoma išimtinė tik tuo atveju, jei tai tiesiogiai nurodyta sutartyje.

Apibendrinant pasakytina, kad didžiausia praktinė problema yra teisinis neapibrėžtumas, kurį sukelia su atlikėjais sudaromos sutartys, kuriose teisių perleidimo (suteikimo) klausimas neaptariamas arba kuriose nurodoma, kad perleidžiamos visos atlikėjo turtinės teisės. Taip pat ne visada aiškiai galima atskirti, ar teisės perleidžiamos, ar suteikiama licencija, o jei suteikiama – išimtinė ar neišimtinė licencija. Tačiau ši problema yra ar bent jau turėtų būti aktualesnė ne atlikėjams, bet atlikimų naudotojams. Kaip minėta, ATGTĮ nuostatos suformuluotos taip, kad būtent atlikimo naudotojas, o ne atlikėjas, skatinamas būti apdairus ir sudaryti sutartį su aiškiomis atlikimo panaudojimo apimties, teritorijos ir laiko sąlygomis. Sutarčių su atlikėjais sudarymo teisinis reglamentavimas suteikia pakankamai galimybių apginti atlikėjų interesus, todėl nėra keistinas. Kartu būtina atkreipti dėmesį, kad atlikėjai realiai negali išnaudoti įstatymo

19 Vėlgi tai netaikoma su audiovizualinių kūrinių gamintojais sudaromų sutarčių atveju.

jiems suteikiamų galimybių dėl menko savo teisinio išprusimo²⁰ bei ginčo inicijavimo teisminėse institucijose išlaidų²¹. Iš dalies – bet tik iš dalies – šias kliūtis galėtų pašalinti teisinis švietimas²².

Kalbant apie individualių sutarčių dėl atlikėjų teisių sudarymą reikėtų atkreipti dėmesį į kainos nustatymo tokiose sutartyse, taip pat teisių perleidimo (suteikimo) termino nustatymo praktiką. Apklausos duomenys rodo, kad vyrauja atlyginimo nustatymas fiksuota suma (57,4 procentų respondentų atsakė, kad sutartyje nustatomas bendras atlyginimo dydis, tik 11,7 procento atsakė, kad greta atlyginimo už atlikimą nustatomas atlyginimas už perduotas turtines teises). Be to, net 25,5 procento respondentų apskritai negalėjo atsakyti į šį klausimą. Dar ryškiau ši tendencija matyti audiovizualinių kūrinių gamintojų atsakymuose – visi 16 apklaustų audiovizualinių kūrinių gamintojų nurodė atskirai neišskiriantys atlyginimo už kiekvieną perduodamą atlikėjo turtinę teisę. Remiantis šiais duomenimis galima daryti keletą išvadų. Pirmiausia, atlikėjai neskiria deramo dėmesio į atlyginimo nustatymą tokiose sutartyse, antra, jie neišsąmoninę pakartotinio atlikimo naudojimo ekonominės reikšmės ir tapatina atlikimą kaip paslaugą su turtinėmis teisėmis į atlikimą. Kitaip tariant, jiems daugeliu atveju svarbi greitai gaunama nauda (vienkartinis atlyginimas), neįvertinant ateities perspektyvų. Svarbu ir tai, kad deramai neišsąmoninta ir praktikoje tinkamo efektyvumo nesulaukia ATGTĮ 46 straipsnio 2 dalies nuostata, pagal kurią antrasis ir vėlesni leidimai arba papildomi tiražai galimi tik tuo atveju, kai leidybos sutartyje dėl to susitarta ir numatytas atlyginimas ne mažesnis kaip 5 procentai leidėjo pajamų iš atitinkamo leidimo ar tiražo. Ši leidėjo prievolė sėkmės atveju dalintis su atlikėju pajamomis taikoma nepaisant to, ar dėl jos susitarta sutartyje, t. y. atlikėjas galėtų reikalauti tokio atlyginimo nepaisant sutarties turinio. Vis dėlto kol kas teismams neteko susidurti su šia nuostata grindžiamu atlikėjų reikalavimu. Gana neapibrėžtas ir teisių perleidimo terminas tokiose sutartyse: net 46,9 proc. atlikėjų atsakė, kad jiems sunku atsakyti, kokiam terminui perduotos turtinės teisės į atlikimus, 24 proc. atsakė, kad teises perduoda visam jų galiojimo laikui, 29,2 proc. atsakė, kad kitam sutartyje nustatytam laikui. Tai rodo, kad daugeliu atveju atlikėjai nekreipia dėmesio į teisių perdavimo terminą, net nesvarsto vėlesnio teisių perdavimo kitam naudotojui galimybių.

Žvelgiant į individualių sutarčių sudarymo praktiką užsienio valstybėse, reikėtų pažymėti, kad padėtis šiuo požiūriu yra panaši: vyrauja sutartys dėl visų teisių perdavimo, numatant vieną fiksuotą atlyginimą už teisių perdavimą. Pagrindinės tokios prak-

20 Esantys labai tiksliai informuoti ir pakankamai informuoti apie atlikėjų teisių teisinį reguliavimą nurodė atitinkamai 2,1 ir 13,8 procentų apklaustų atlikėjų, tuo tarpu nepakankami žinantys ir nieko nežinantys teigė atitinkamai 55,3 ir 19,1 procentai; 9,6 procentai nurodė, kad jiems sunku atsakyti į šį klausimą. Panaši tendencija matyti atsakant į klausimą, kaip atlikėjai vertina savo teises žinias sutarčių sudarymo srityje: labai tiksliai informuoti ir pakankamai informuoti nurodė atitinkamai, 3,2 ir 13,8 procentai, nepakankami žinantys ir nieko nežinantys teigė atitinkamai 51,1 ir 25,5 procentai.

21 Nuo pat 1994 m., kai atlikėjų teisės buvo pradėtos saugoti Lietuvos Respublikoje, nėra žinomas nė vienas teisminis atlikėjo ir atlikimo naudotojo ginčas dėl perleistų (suteiktų) teisių apimtys.

22 AGATA administracija informavo, kad nuo šių, t. y. 2011 m., rugsėjo mėnesio pradeda veiklą naujas struktūrinis padalinys – Atlikėjų informavimo centras, kurio pagrindinė funkcija būtų atlikėjų informavimas sutarčių sudarymo ir kitais klausimais.

tikos priežastys yra silpnos atlikėjų derybinės pozicijos, ypač muzikos ir audiovizualinių atlikimų sektoriuje, ribotas prodiuserių ir didelis atlikėjų skaičius rinkoje bei jų izoliuotumas. Kaip nurodoma, tik sėkmingiausi atlikėjai turi ekonominių galių derėtis dėl proporcinio atlyginimo už jų atlikimų naudojimą²³. Nors kai kurių valstybių įstatymuose numatytos atlikėjų teisių apsaugos sutartyse nuostatos (kaip antai, vadinamoji *best seller* sąlyga arba privalomojo proporcinio atlyginimo sistema), darytina išvada, kad atsižvelgiant į atlikimų naudojimo specifiką (mažos pajamos iš teisių į atlikimus naudojimo, sunkumai atlikėjams gauti informaciją apie naudotojo pajamas, gaunamas iš atlikimų, santykinai siauros apimties atlikėjų turtinės teisės), didžiausios ekonominės naudos atlikėjai turi galimybių gauti ne iš individualaus išimtinių teisių įgyvendinimo, o iš kolektyvinio atlikėjų teisių į atlyginimą administravimo²⁴.

1.2. Atskirų turtinių teisių individualaus įgyvendinimo problemos

Laikantis ankstesnėje publikacijoje pateiktos perskyros tarp atlikėjų, kurių atlikimas nėra įrašytas, ir atlikėjų, kurių atlikimas yra įrašytas, jų teisių įgyvendinimas analizuotinas atskirai.

1.2.1. Teisė įrašyti, transliuoti, retransliuoti ir kitaip viešai skelbti neįrašytą atlikimą

Teisės įrašyti, transliuoti, retransliuoti ir kitaip viešai skelbti neįrašytą atlikimą įgyvendinimas sudarant sutartis nėra problemiškas, nes, kaip minėta ankstesnėje publikacijoje²⁵, neįrašytas atlikimas gali būti naudojamas tik atlikėjui asmeniškai dalyvaujant toje vietoje, kur bus įrašoma, iš kur viešai skelbiama ar transliuojama, o tai suponuoja atlikėjo sutikimą. Kitaip sakant, kiekvieną kartą atlikimo naudotojui norint teisėtai panaudoti neįrašytą atlikimą, jam pirmiausia būtina susitarti, kad atlikėjas atliktų atlikimą, o tai įgalina atlikėją kiekvieną kartą išreikšti valią ir dėl jo atlikimo įrašymo, transliavimo, retransliavimo ar viešo skelbimo. Tokioje situacijoje netgi negalima kalbėti apie tikrą teisių perleidimą, nes teisės į neįrašytą atlikimą gali būti realizuojamos tik vieną kartą, o naudotojas negali būti laikomas šių teisių perėmėju, nes neįrašytam atlikimui ar jo transliacijai / viešam skelbimui pasibaigus nebeįmanomas ir tolesnis teisės įgyvendinimas²⁶.

23 Plačiau žr. Performers Rights in European Legislation: Situation and Elements for Improvement. AEPO-ARTIS Study. 2009, December, p. 94 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-16]. <http://www.aepo-artis.org/pages/149_1.html>.

24 Šis klausimas detaliau bus nagrinėjamas ketvirtojoje ciklo publikacijoje.

25 Žr. antrąją ciklo publikaciją: Birštonas, R.; Matulevičienė, N. J.; Usonienė, J. Atlikėjų turtinių teisių teisinio reglamentavimo problemos Lietuvoje. Jurisprudencija. 2011, 18(3): 995-1017.

26 Autorių vertinimu, dėl šios priežasties yra netinkama ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalis ta apimtimi, kuria numato, jog, sudarydamas sutartį dėl audiovizualinio atlikimo įrašo, atlikėjas perduoda gamintojui teisę, numatytą to paties straipsnio 1 dalies 1 punkte – teisę transliuoti, retransliuoti ir kitaip skelbti neįrašytą (neuzfiksuotą) atlikimą. Šis netikslumas akivaizdžiai nulemtas įstatymų leidėjo neapsižiūrėjimo: pradinėje ATGTĮ redakcijoje 44 straipsnio (ji daugeliu požymių identiškas dabartiniam 53 straipsniui) 1 dalies 1 punkte buvo minima teisė transliuoti ir retransliuoti atlikimą ar jo įrašą. Nuostata apie atlikimo įrašo naudojimą buvo išbraukta 2003 m. kovo 5 d. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymu IX-1355 (*Valstybės žinios*. 2003, Nr. 28-1125) išdėsčius įstatymą nauja redakcija. Atitinkamai turėjo būti koreguojama ir ATGTĮ 53 str. 4 d., tačiau tai nebuvo padaryta. Tyrimo autoriai siūlytų keičiant įstatymą nurodytą netikslumą ištaisyti.

Pagrindinė problema, kuri gali kilti įgyvendinant aptariamą teisių grupę, susijusi su tuo, ar buvo pasiektas ir tinkamai įformintas šalių susitarimas, leidžiantis naudotojui įrašyti, transliuoti, retransliuoti ar kitaip viešai skelbti atlikimą. Tačiau šis klausimas jau buvo analizuojamas 1.1 skyriuje. Kita problema kyla, kai neįrašytas atlikimas įrašomas, transliuojamas ar kitaip viešai skelbiamas netgi ir nesiekiant sudaryti su atlikėju sutarties, pavyzdžiui, kai gyvo koncertinio atlikimo metu atlikimas įrašomas slapta. Tačiau šie atvejai peržengia atliekamo tyrimo ribas ir yra susiję su bendra intelektinių teisių apsaugos problema, kuriai spręsti egzistuoja daugelis reguliavimo ir institucinių priemonių.

1.2.2. Teisė atgaminti, platinti, padaryti viešai prieinamu atlikimo įrašą

Teisė atgaminti ir platinti atlikimo įrašą ekonominiu požiūriu yra glaudžiai susijusios, nes atgaminimo teisė savarankiškos reikšmės paprastai neturi ir yra prielaida platinimo teisei įgyvendinti²⁷. Pagrindinė minimų išimtinių turtinių atlikėjo teisių įgyvendinimo sritis – sutartys, sudaromos su fonogramų gamintojais ir audiovizualinių kūrinių gamintojais. Kalbant apie audiovizualinių kūrinių sektorių, pati audiovizualinio kūrinio, jo kūrimo ir platinimo specifika lemia, kad atlikėjas absoliučia dauguma atvejų yra nepajėgus nei sukurti pakankamo kiekio audiovizualinio kūrinio kopijų, nei jų platinti, kitaip sakant, negali pats įgyvendinti atgaminimo ir platinimo teisių. Šia aplinkybe yra pagrįsta jau minėta atlikėjo turtinių teisių perėjimo audiovizualinio kūrinio gamintojui prezumpcija (ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalis.). Šios publikacijos 1.1 poskyryje pateikti audiovizualinio kūrinio gamintojų sudaromų sutarčių duomenys patvirtina, kad praktikoje visos teisės, įskaitant teisę atgaminti ir platinti, atlikėjų yra perleidžiamos. Atsižvelgiant į teisių perėjimo prezumpcijos objektyvų pagrindimą bei aplinkybę, kad ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalis įgyvendina Europos Sąjungos teisės nuostatas²⁸, tyrimo autoriai nemato korekcijų būtinybės. Kartu tyrimo autoriai atkreipia dėmesį į kitą aspektą: siekiant užtikrinti audiovizualinių kūrinių atlikėjų interesus ir kompensuoti teisių perleidimą ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad atlyginimo dydis turi būti nustatomas šalių susitarimu atskirai už kiekvieną perduotą turtinę teisę. Tačiau, kaip minėta 1.1 poskyryje, absoliučiai visi, t. y. 100 procentų, apklaustų audiovizualinio kūrinių gamintojų nurodė atskirai neišskiriantys atlyginimo už kiekvieną perduodamą atlikėjo turtinę teisę. Darytina išvada, kad ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalies nuostata dėl atlyginimo atlikėjui už kiekvieną perduodamą turtinę teisę yra praktikoje neveikianti. Problemą išspręstų tyrimo autorių ankstesnėje publikacijoje²⁹ pateiktas siūlymas pakeisti ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalį, nustatant, kad atlikėjai turi neatšaukiamą teisę gauti tam tikrą atlyginimą už kiekvieną audiovizualinio kūrinio gamintojui perduotą išimtinę turtinę teisę.

27 Primintina, kad jei atgaminimas daromas tik asmeniniam naudojimui, tokie veiksmai patenka į atgaminimo teisės apribojimą (ATGTĮ 60 straipsnio 2 dalis) ir atlikėjo ar jo teisių perėmėjo leidimas nereikalingas.

28 Žr. antrąją ciklo publikaciją Birštonas, R.; Matulevičienė, N. J.; Usonienė, J. Atlikėjų turtinių teisių teisinio reglamentavimo problemos Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2011, 18(3): 995–1017.

29 *Ibid.*

Fonogramų gamybos sektoriuje yra kiek kitaip. Fonogramos sukūrimas, turint galvoje šiuolaikinę įrašymo techniką, yra nesunkiai įmanomas ir paties atlikėjo pastangomis³⁰, pats atlikėjas ar jų grupė gali patys vykdyti fonogramų pateikimą į rinką. Dėl to muzikos sektoriaus atlikėjai dažnai išlaiko ir patys įgyvendina savo turtines teises atgaminti ir platinti savo atlikimą (žr. 1.1 poskyryje pateiktus duomenis). Tokiais atvejais atlikėjas pats yra ir fonogramos gamintojas. Aptariamą tendenciją patvirtina ir aplinkybė, jog iš 92 AGATA nariais esančių fonogramų gamintojų net 42, t. y. beveik pusė, yra ne įmonės, bet individualūs atlikėjai arba atlikėjų kolektyvai³¹. Darytina išvada, kad egzistuojanti situacija nerodo korekcijų poreikio: muzikos sektoriaus atlikėjai gali laisvai pasirinkti jiems naudingesnę variantą – perleisti savo teises atgaminti ir platinti atlikimo įrašą fonogramos gamintojui arba įgyvendinti šias teises patys. Tiesa, pirmuoju atveju reikia atkreipti dėmesį, kad praktikoje dominuojantis vienkartinis atlyginimas už visas perleistas teises nėra palankus atlikėjui (žr. 1.1 poskyrį).

Galiausiai reikia aptarti teisės padaryti atlikimo įrašą viešai prieinamu (ATGTĮ 53 straipsnio 1 dalies 4 punktas, 2 dalis) įgyvendinimą. Primintina, kad minimos teisės genezė yra susijusi su skaitmeninių technologijų sklaida: ji yra skirta užtikrinti, kad atlikėjai galėtų kontroliuoti ir gauti atlyginimą už jų atlikimų naudojimą kompiuterių tinkluose (internete)³². Minima teisė kontroliuoti atlikimų naudojimą yra svarbi dviem aspektais.

Pirma, ji apima tik tuos veiksmus, kai visuomenės nariai gali pasiekti atlikimo įrašą individualiai pasirinktoje vietoje ir, svarbiausia, individualiai pasirinktu laiku (pvz., atlikimo įrašą galima pasiekti interneto svetainėje arba vadinamųjų tinklalaidžių (angl. *podcasting*) atvejais)³³. Tai implikuoja, kad ši teisė neapima atvejų, kai atlikimas yra perduodamas kompiuterių tinklais, tačiau perdavimo laiką nustato atlikimą perduodantis asmuo, o visuomenės nariai negali pasirinkti laiko, kada jie galės pasiekti atlikimo įrašą, kaip yra žiniatinklio transliacijų (angl. *webcasting*) ar sinchroniškų žiniatinklio transliacijų (angl. *simulcasting*) atvejais³⁴. Pastarieji atvejai turi būti kvalifikuojami ne kaip atlikimo įrašo padarymas viešai prieinamu, bet kaip atlikimo transliavimas ar viešas paskelbimas³⁵. Ši teisė, kaip jau aptarta, pasižymi struktūriniais skirtumais nuo teisės

30 Praktikoje dažnai pasitaiko, kai garso įrašų įmonės atlikėjui suteikia tik technines priemones ir patalpas, tačiau įrašo gamybos neorganizuoja, visą organizacinį-finansinį darbą atlieka pats atlikėjas.

31 2011 m. balandžio 27 d. duomenys.

32 Pirmą kartą ši teisė buvo pripažinta ne nacionaliniu, bet tarptautiniu lygiu – priėmus 1996 m. Fonogramų ir atlikimų sutartį (Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos atlikimų ir fonogramų sutarties ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 95-2967). Plačiau apie šią sutarčių priėmimo ir padarymo viešai prieinamų teisės genezę šiose sutartyse žr. Ficsor, M. *The Law of Copyright and the Internet: the 1996 WIPO Treaties, Their Interpretation and Implementation*. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 145–253.

33 *European Copyright Law. A Commentary*. Walter, M.; von Lewinski, S. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 984.

34 *Ibid.*, p. 984. *Concise European Copyright Law*. Dreier, Th.; Hugenholtz, P. B. (eds.). Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2006, p. 361.

35 Apie sąvokų skirtumus žr. antrąją ciklo publikaciją „Atlikėjų turtinių teisių teisinio reglamentavimo problemos Lietuvoje“. Pradinėje stadijoje atlikimų įrašų perdavimas kompiuterių tinklais, kurie buvo sujungti išimtinai kabeliais, buvo galima kvalifikuoti kaip viešą paskelbimą. Tačiau bevielio interneto plėtra transliavimo ir viešo paskelbimo perskyrą daro praktiškai nebepritaikomą.

padaryti atlikimo įrašą viešai prieinamu: išimtinė transliavimo / viešo paskelbimo teisė suteikiama tik į neįrašytą atlikimą³⁶, o į įrašyto atlikimo transliavimą / viešą paskelbimą atlikėjai turi ne išimtinę teisę, bet teisę į atlyginimą tais atvejais, kai naudojama komerciniais tikslais išleista fonograma. Be to, skirtingai reglamentuojamas ir šių teisių įgyvendinimas: teisė į atlyginimą už fonogramos transliavimą, retransliavimą ir viešą paskelbimą įgyvendinama tik kolektyvinio administravimo būdu (ATGTĮ 55 straipsnio 3 dalis), t. y. nustatytas privalomasis kolektyvinis administravimas, kurį Lietuvoje atlikti yra įgaliota šiuo metu vienintelė veikianti atlikėjams atstovaujanti AGATA; tuo tarpu teisės padaryti viešai prieinamu privalomasis kolektyvinis administravimas nenustatytas, vadinasi, ją gali įgyvendinti pats atlikėjas, jis gali perduoti ją prodiuseriui ar gali perduoti kolektyvinio administravimo asociacijai (pastaruoju atveju tai gali būti nebūtinai AGATA, bet ir užsienio kolektyvinio administravimo asociacijos, administruojančios atlikėjų teises).

Kita vertus, šias dvi teises atskirti dažnai būna sunku³⁷, nes vyksta technologijų konvergencija, o pamatiniu savo bruožu – atlikimas naudojamas nematerialia forma – šios teisės sutampa. Kitaip sakant, abi teisės yra orientuotos į atlikimų naudojimą toje pačioje rinkoje kontrolę.

Antrasis aspektas yra susijęs su tuo, kad padarymas viešai prieinamu susijęs su atlikimo įrašo naudojimu nematerialia forma ir neapima materialių kopijų naudojimo. Pastarąjį atlikimo naudojimo būdą apima anksčiau aptartos įrašo atgaminimo ir platinimo teisės. Tačiau pasakytina, kad dėl technologijų raidos vis didesnę reikšmę įgyja būtent padarymas viešai prieinamu vis mažiau platinant materialių įrašo kopijų³⁸, kitaip sakant, mažėjant atgaminimo ir platinimo teisių ekonominei reikšmei.

Nurodytos aplinkybės leidžia teigti, kad padarymo viešai prieinamu teisė atlikimų naudojimo požiūriu yra itin svarbi teisė, ypač vertinant perspektyviniu požiūriu³⁹. Išskirtinos tokios su atlikimų viešo paskelbimo teisės įgyvendinimu susijusios problemos:

1) Didelė dalis atlikėjų perleidžia šią teisę kartu su kitomis turtinėmis teisėmis sudarydami sutartis su atlikimo naudotoju⁴⁰. Joks atskiras atlyginimas už šios teisės perleidimą, kaip buvo aptarta anksčiau, nėra numatomas, nekalbant jau apie vėlesnius mo-

36 Šiame kontekste pasakytina, kad padarymo viešai prieinamu teisė į neįrašytą atlikimą ir negali egzistuoti, nes neįrašytas atlikimas kompiuterių tinklais gali būti perduodamas tik atlikimo perdavimo metu, o tai eliminuoja visuomenės narių galimybę pasiekti atlikimą individualiai pasirinktu laiku. Taigi, pasiekimo pasirinktu laiku požymis supponuoja atlikimo įrašo buvimą.

37 Van Eechoud, M., et al. *Harmonizing European Copyright Law: the Challenges of Better Lawmaking*. Austin (Tex.): Wolters Kluwer Law & Business; Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009, p. 91.

38 Mažėjančius fonogramų pardavimus lėmusiu faktoriumi nurodoma internetinės rinkos plėtra. Žr. Performers Rights in European Legislation: Situation and Elements for Improvement, *supra* note 23.

39 Nors Lietuvoje legali garso ir vaizdo įrašų internete pasiūla ilgą laiką buvo pasyvi, situacija neabejotinai keisis. Pavyzdžiui, viena didžiausių televizijos ir interneto paslaugų teikėjų Lietuvoje AB „Teo“ ketina netrukus suteikti galimybę savo interneto svetainėje vartotojams pasiekti Lietuvos atlikėjų atliekamų muzikos kūrinius.

40 Kaip nurodyta 1.1 poskyryje, šią teisę perleidžia absoliuti dauguma audiovizualinių kūrinių atlikėjų. Nors spręsti apie muzikos kūrinių atlikėjų padėtį vienareikšmių duomenų trūksta, AGATA atstovų teigimu, teisė padaryti atlikimo įrašą viešai prieinamu perleidžia ir absoliuti dauguma atlikėjų, kurie sudaro sutartis su fonogramų gamintojais.

kėjimus. Tokiomis aplinkybėmis teisė padaryti atlikimo įrašą viešai prieinamu tampa pajamų šaltiniu prodiuseriui ar kitam šios teisės perėmėjui, bet ekonomiškai bevėrtė pačiam atlikėjui.

2) Dažnai sudėtinga vienareikšmiškai teisiškai kvalifikuoti konkrečius atlikimo įrašo naudojimo kompiuterių tinkluose veiksmus kaip atlikimo padarymą viešai prieinamu ar kaip atlikimo transliavimą / viešą paskelbimą. Tai automatiškai sukuria neapibrėžtumą dėl atlyginimo mokėjimo, nes kaip minėta, šių teisių įgyvendinimas gerokai skiriasi. Fonogramose įrašytų atlikimų atlikėjai turi įstatymo numatytą teisę gauti atlyginimą už fonogramos viešą paskelbimą. Tuo tarpu perleidę savo išimtinę teisę padaryti atlikimą viešai prieinamu, atlikėjai analogiškos teisės į atlyginimą neturi. Tai lemia netoleruotiną situaciją, kai savo požiūriu sunkiai atskiriami (arba reikalaujantys įdėmaus ir dažnai faktinio konkretaus tyrimo) veiksmai sukuria skirtingas teises pasekmes.

3) Net jei atlikėjas savo teisių nėra perdavęs, individualiai ši teisė praktikoje negali būti įgyvendinama, nes, kaip ir kitais atlikimo skleidimo nematerialia forma atvejais, individualaus atlikėjo išlaidos atlikimų naudojimo stebėsenai, sutarčių su visais potencialiais naudotojais sudarymui, savo pažeistų teisių gynimui ir pan. viršytų iš atlikimo naudojimo gaunamą naudą.

Tyrimo autoriai, remdamiesi pažangia užsienio valstybių praktika, siūlo svarstyti galimybę įvesti neatšaukiamą teisę gauti atlyginimą už perleistą teisę padaryti atlikimą viešai prieinamu ir šią teisę numatyti įgyvendinamą kolektyvinio administravimo būdu. Kaip minėta, tokią teisę į atlyginimą galima išvelgti ir dabar galiojančio ATGTĮ 53 straipsnio 4 dalies 2 sakinyje, tačiau, pirma, ši teisė yra riboto taikymo, nes taikoma tik atlikėjų, sudariusių sutartį su audiovizualinio kūrinio gamintoju dėl audiovizualinio atlikimo įrašo, atžvilgiu; antra, formuluotė neaiški ir praktikoje neįgyvendinama; trečia, atlyginimą turi mokėti tik kita sutarties šalis, bet ne kiti naudotojai. Todėl siūlytina teisę į atlyginimą iš esmės išplėsti, padarant ją taikomą visų atlikėjų, perleidusių teisę padaryti atlikimo įrašą viešai prieinamu, atžvilgiu, o pareigą mokėti atlyginimą priskirti naudotojams, darantiems atlikimo įrašą viešai prieinamu, kartu atlyginimo surinkimą, kaip įprasta ir kitų teisių į atlyginimą atveju, pavesti kolektyvinio administravimo asociacijai. Toks atlikėjų interesų apsaugos mechanizmas, atsižvelgiant į technologijų raidos pasekmes rinkos konjunkture, jau taikomas kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Ispanijoje⁴¹.

2. Atlikėjų turtinių teisių įgyvendinimas atlikėjui dirbant pagal darbo sutartį arba atliekant tarnybines pareigas

Kaip minėta, savo sutartinio santykio su atlikimų naudotojais požiūriu atlikėjai gali užimti dvejopą poziciją: jie gali būti sudarę civilinę sutartį dėl atlikimo arba jie gali būti sudarę darbo sutartį. Kalbant apie atlikėjo ir kūrinio naudotojo santykių pobūdį reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad atlikėjų, kitaip nei autorių, faktiniai darbo santykiai tarp šalių susiklosto daug dažniau. Kaip buvo minėta, gyvas atlikimas visuomet reikalauja

41 Performers Rights in European Legislation: Situation and Elements for Improvement, *supra* note 23.

fizinio atlikėjo dalyvavimo, todėl neretai subjektai, savo veikloje naudojančys gyvus atlikimus (teatrai, chorai ir kt.), kitaip tariant, subjektai, kurių veikla yra susijusi su scenos menais⁴², santykius su atlikėjais turėtų forminti darbo sutartimi. Kaip žinoma, darbo teisės nuostatų sutartiniais šalių santykiams taikymą pirmiausia lemia ne šalių sutarčiai suteiktas pavadinimas, sutarties forma ar tai, kaip viena ar abi šalys vertina tarp jų susiklosčiusius santykius, o tam tikros objektyvios aplinkybės (šalių susitarimo pobūdis, šalių nustatytos teisės ir pareigos, pavaldumo santykių tarp šalių buvimas)⁴³. Todėl susitarimo laisvė yra ribota santykių, kuriems būdingi darbo santykių požymiai (sutarties dalykas – darbo santykiai (rūšiniiais požymiais apibrėžti darbai ar paslaugos), darbo funkcijos atliekamos už atlyginimą, darbo funkcijos, atliekamos vadovaujant kitai šaliai ir paklūstant darbovietėje nustatytai vidaus darbo tvarkai, darbų (paslaugų) gavėjas užtikrina saugias ir tinkamas darbo sąlygas⁴⁴), atveju. Mėginimai vengti darbo sutarties sudarymo nesudarant sutarties ar sudarant civilinę sutartį, Lietuvos Respublikos darbo kodekso⁴⁵ požiūriu vertinami kaip nelegalus darbas⁴⁶.

Be to, svarbu ir tai, kad kalbant apie įstaigas, kurios teisės aktų nustatyta tvarka pripažintos teatrais ar koncertinėmis įstaigomis, nepriklausomai nuo teatro ar koncertinės įstaigos steigėjo, joms taikomas Lietuvos Respublikos teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymas⁴⁷. Šio įstatymo 9 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad *su teatrų ir koncertinių įstaigų kūrybiniais darbuotojais⁴⁸ sudaromos darbo sutartys. Kolektyvinėse sutartyse nustatytais atvejais su teatrų ir koncertinių įstaigų kūrybiniais darbuotojais gali būti sudaromos terminuotos darbo sutartys ne ilgiau kaip penkeriems metams*. Tokios nuostatos buvimas iš esmės reiškia, kad tokių įstaigų kolektyvai turi būti formuojami darbo sutarčių pagrindu ir tik išimtiniais atvejais tarp įstaigų ir atlikėjų galimi civiliniai santykiai.

42 Lietuvos Respublikos teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymo 2 straipsnio 10 dalyje scenos menas apibrėžtas kaip pasitelkus erdvinis ir garsinius elementus bei judesį sukurtas meno kūrinys (spektaklis, koncertas ar kita meno programa), viešai atliekamas kokioje nors viešojoje vietoje, kur tuo pačiu metu dalyvauja neapibrėžta visuomenės narių grupė.

43 Žr. *Darbo teisė*. Dambrauskienė, G., et al. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 46.

44 Apie darbo santykių požymius plačiau žr. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras*. Bužinskas, G., et al. Vilnius: Justitia, 2003, III dalis, p. 46; Characteristics of the Employment Relationship. Thematic Report October 2009. European Network of Legal Experts in the field of Labour Law, dealing with both individual and collective rights/aspects [interaktyvus]. p. 15–23 [žiūrėta 2011-09-02]. <www.labourlawnetwork.eu/frontend/file.php?id=165&dl=1>.

45 Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 64-2569. Toliau tekste – LR DK.

46 LR DK 98 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatyta, kad nelegaliu darbu laikomas darbas, kuris, esant DK 93 straipsnyje nustatytiems darbo sutarties požymiams, dirbamas nesudarius darbo sutarties ar teisės aktų nustatyta tvarka nepranešus Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniam skyriui apie asmenų priėmimą į darbą.

47 Pagal Lietuvos Respublikos teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymo 1 straipsnio 2 dalį įstatymo nuostatos taikomos visiems juridiniams asmenims, kurie užsiima ar verčiasi profesionalaus scenos meno veikla ir kurie šio įstatymo nustatyta tvarka yra pripažinti teatru ar koncertine įstaiga.

48 Kūrybinis darbuotojas – asmuo, kuris savo intelektualaus kūrybinio darbo ir talento dėka pagal darbo sutartį, vienas ar kolektyviai, sukuria kūrinį ar viešai jį atlieka, suteikdamas jam kitą meninės išraiškos formą (Lietuvos Respublikos teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymo 2 straipsnio 5 dalis).

Kita vertus, negalima vienareikšmiškai teigti, kad visais atvejais su atlikėjais turi būti sudaromos darbo sutartys. Net ir gyvo atlikimo atveju, kai tariamasi dėl vienkartinio atlikimo renginio metu, gali būti sudaroma civilinė sutartis dėl atlikimo paslaugos. Tais atvejais, kai sutarties dalykas yra teisių į įrašytą atlikimą perdavimas, apskritai dažnesni civiliniai santykiai. Tai ypač pasakytina apie muzikos industrijos sektorių⁴⁹.

Darbo santykio tarp atlikėjo ir kūrinio naudotojo egzistavimas sukelia trejopas teises pasekmes: pirma, atlikėjas darbuotojas naudojasi darbuotojo teisiniu režimu darbo teisės požiūriu; antra, darbo sutarties su atlikėju egzistavimas turi tiesioginės reikšmės išimtinių turtinių teisių į atlikimą subjektui (juo pagal ATGTĮ 60 straipsnį 5 metus yra darbdavys); trečia, atlikėjas darbuotojas naudojasi darbuotojo teisiniu režimu socialinės apsaugos įstatymų požiūriu⁵⁰.

Kalbant apie pirmąjį aspektą, darbuotojo teisinis režimas atlikėjui suteikia tam tikrų garantijų. Pirma, sudarius darbo sutartį atlikėjo pajamos paprastai reguliarios, nes darbo įstatymai imperatyviai reikalauja, kad darbo užmokestis būtų mokamas ne rečiau kaip kartą per mėnesį (DK 201 straipsnis). Tai turi tiesioginės įtakos privalomajam socialiniam ir sveikatos draudimui. Antra, sudarius darbo sutartį, taikoma minimalaus darbo užmokesčio garantija. Darbo įstatymai imperatyviai nustato darbuotojams minimalųjį valandinį atlygį (šiuo metu – 4,85 Lt) ir minimalią mėnesinę algą (šiuo metu – 800 Lt). Sudarant civilinę sutartį atlygis už atlikimą paliktas šalių susitarimui ir priklauso tik nuo šalių derybinių pozicijų. Trečia, atlikėjui darbuotojui taikomos darbo ir poilsio laiko bei darbo apmokėjimo taisyklės, o tai reiškia, kad atlyginimas mokamas ne tik už galutinį rezultatą (pavyzdžiui, vaidmens atlikimą spektaklio metu), bet ir už parengiamuosius darbus (mokymai, kvalifikacijos kėlimas, repeticijos, kelionės ir pan.). Be to, darbuotojas turi teisę į atostogas. Ketvirta, darbo santykio pakeitimui ir nutraukimui taikomos specialios taisyklės, susijusios su darbo sutarties pakeitimu ir pasibaigimu, todėl sutarties su atlikėju nutraukimas yra daug sudėtingesnis nei civilinės sutarties su atlikėju nutraukimas. Atsižvelgiant į nurodytus aspektus darbuotojo teisinis statusas atlikėjui ekonomine ir socialine prasme turėtų būti naudingas.

Žvelgiant į kitų valstybių praktiką šioje srityje, paminėtinas Prancūzijos pavyzdys. Prancūzijoje galiojantis teisinis reglamentavimas didžiąją dalį atlikėjų paverčia darbuotojais. Prancūzijos darbo kodekso L. 7121-3 straipsnis numato, kad preziumuojama, jog sutartis, pagal kurią už atlyginimą spektaklio atlikėjas įsipareigoja kaip atlikėjas dalyvauti viešame pasirodyme, yra darbo sutartis, jei šis atlikėjas nevykdo šios sutarties dalyku esančios veiklos, kurios atveju reikalaujama, kad ji būtų įtraukta į komercijos registrą. Atlikėjo darbuotojo prezumpcija Prancūzijoje taikoma plačiai. Pirmiausia, prezumpcija yra taikoma visiems atlikėjams, dalyvaujantiems viešame pasirodyme. O tai reiškia, kad atlikėjas pagal Darbo kodeksą yra suprantamas plačiau nei pagal Intelektinės nuosavybės kodeksą, t. y. darbo sutarties prezumpcija yra taikoma ir pagalbiniam atlikėjams, kurie neįgyja intelektinės nuosavybės teisių į atlikimą. Antra, viešo pasirodymo sąvoka leidžia apimti pačius įvairiausius atlikimus, nepaisant to, ar pasirodymą atliki-

49 Atlikta atlikėjų – AGATA narių – apklausa parodė, kad terminuotas darbo sutartis dėl atlikimų buvo sudarę 10,7 procento apklaustų atlikėjų, neterminuotas darbo sutartis – 10,7 procento atlikėjų.

50 Šis aspektas bus aptartas penktojoje ciklo publikacijoje.

mo metu mato neapibrėžtas asmenų ratas: ir gyvo atlikimo pasirodymus, kai atlikimas viešai rodomas žiūrovams, ir įrašytus pasirodymus, kai atlikimą žiūrovai mato ar girdi vėliau, nei atlikimas vyko. Todėl darbo santykių prezumpcija taikoma ir spektaklių, ir choreografijos kūrinių, ir muzikos kūrinių atlikimų, ir atlikimų televizijos laidoje ar audiovizualinių kūrinių atlikimų atveju. Kitaip tariant, darbo sutartis turi būti sudaroma praktiškai su visais atlikėjais, jei jie išsipareigoja atlikti kūrinių už užmokestį. Vis dėlto teismų praktikoje ir doktrinoje nusistovėjo pozicija, kad viešo pasirodymo sąvoka Darbo kodekso L. 7121-3 straipsnio prasme apima tik tuos pasirodymus, kuriuose lemiamą yra atlikėjiška veikla. Todėl darbo sutarties prezumpcija netaikoma sportininkams sporto renginių metu, manekenėms, modeliams madų demonstravimo metu. Be to, kadangi viena iš prezumpcijos galiojimo sąlygų susijusi su atlikimu už užmokestį, darbo santykiais nelaikomi santykiai, kurių dalykas savanoriški atlikimai. Tai dažniausiai mėgėjiški atlikimai. Teismų praktikoje įvardijamos tokios darbo santykių prezumpcijos galiojimo sąlygos: 1) turi būti sudaryta sutartis tarp atlikėjo ir spektaklio pastatymą organizuojančio asmens. Svarbu tai, kad prezumpcija taikoma, nepaisant to, ar sutartis yra sudaryta kaip darbo sutartis, ar kaip civilinė sutartis. Pagal Prancūzijos teisę leidžiama sudaryti ir individualią sutartį su vienu atlikėju, ir sutartį su atlikėjų kolektyvu. Kai sudaroma sutartis su atlikėjų kolektyvu, sutartyje turi būti nurodytas kiekvienas atlikėjas ir nurodyta jam tenkančio atlyginimo dalis; 2) sutarties dalykas turi būti atlikėjo pasirodymas – atlikėjo paslaugos atlikimo prasme; 3) sutartis turi būti atlygintinė; 4) atlikėjas atlikime turi dalyvauti asmeniškai fizinio dalyvavimo prasme; 5) atlikėjas neturi būti užsiregistravęs kaip komersantas komercinės veiklos registre. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad, be Prancūzijos darbo kodekso, darbuotojui taikomos Prancūzijoje itin svarbų vaidmenį turinčios kolektyvinės sutartys. Konkrečiai kalbant apie atlikėjus, jų yra keletas: Nacionalinė kolektyvinė sutartis dėl atlikėjų ir kultūros įmonių, Nacionalinė kolektyvinė sutartis dėl atlikimų televizijos laidoje, Nacionalinė kinematografijos kolektyvinė sutartis, Nacionalinė kolektyvinė gyvųjų atlikimų sutartis, Nacionalinė kolektyvinė dainų, varjetė, džiaz ir šiuolaikinės muzikos sutartis⁵¹. Kolektyvinėse sutartyje numatyta papildoma atlikėjų darbuotojų apsauga, be kita ko, minimalus darbo užmokestis, kelionių į repeticijas ar pasirodymus išlaidų kompensavimo tvarka ir kt. Socialinės apsaugos prasme atlikėjams darbuotojams taikomas bendrasis darbuotojų socialinės apsaugos režimas, dengiantis daugelį draudimo dengiamų rizikų.

Vis dėlto Lietuvoje atlikėjus kaip darbuotojus saugančių nuostatų praktinis įgyvendinimas įgyja netikėtų atspalvių. Kaip rodo Teatro ir kino informacijos ir edukacijos centro 2010 m. atliktas tyrimas „Lietuvos dramos teatrų sistemos efektyvumo tyrimas ir modernizavimo gairės“⁵², kurio dalykas buvo valstybės teatrų veiklos tyrimas, valstybės dramos teatruose taikoma etatų, t. y. trupinių formavimo pagal darbo sutartis, ir jų finansavimo sistema yra nelanksti ir neatitinkanti kūrybinės teatrų specifikos bei šiuolaikinės darbo rinkos poreikių. Galiojantis teisinis reguliavimas, iš esmės nulemtas valstybinių

51 Kolektyvinių sutarčių tekstai paskelbti <<http://www.legifrance.gouv.fr>>.

52 Teatro ir kino informacijos ir edukacijos centras. Lietuvos dramos teatrų sistemos efektyvumo tyrimas ir modernizavimo gairės [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2011-08-15]. <http://www.theatre.lt/TEATRU_TYRIMAS.pdf>.

dramos teatrų finansavimo modelio, reikalauja, kad valstybinis teatras turėtų tam tikrą nuolat, pagal neterminuotas darbo sutartis teatre dirbančių aktorių skaičių. Be to, daliai kūrybinių projektų įgyvendinti teatrai aktorius pritraukia pagal autorines arba terminuotas darbo sutartis. Taigi teatrai turi pagal neterminuotas darbo sutartis dirbančias trupes, kurioms priklausančių atlikėjų dalis neretai nevaidina spektakliuose, ir specialiai spektakliams pritrauktus trupei nepriklausančius aktorius. Kita vertus, kaip pastebima tyrime, galiojanti santykių įforminimo sistema lemia tai, kad didelį darbo krūvį teatre turintis aktorius nėra suinteresuotas likti dirbti etatu, nes pagal nustatytus darbo apmokėjimo koeficientus negali uždirbti daugiau negu tai galėtų padaryti pakeitęs darbo santykius, todėl tokie darbuotojai išeina iš teatrų etatų ir dirba juose terminuotų ar autorių sutarčių pagrindu⁵³. Taigi darbo santykis, nepaisant jo patrauklumo atlikėjui darbuotojo apsaugos ir socialinės apsaugos požiūriu, yra neefektyvus ir ekonomiškai nenaudingas ne tik atlikimo naudotojui, bet ir pačiam atlikėjui. Tai tik vienas su darbo santykiais susijusių aspektų. Nemenkas kliuvinys yra darbo santykių nelankstumas santykio modifikavimo, o ypač nutraukimo požiūriu. Teatrų, koncertų, kita su scenos menais susijusi veikla yra dinamiška, repertuaras dažnai keičiamas, jis turi reaguoti į kultūrinės aktualijas, žiūrovų poreikius, todėl šia veikla užsiimančioms įstaigoms gyvybiškai svarbu turėti galimybę baigti sutartinius santykius su vienais atlikėjais ir turėti galimybę naudotis kitų atlikėjų kūrybinės veiklos rezultatais. Neterminuotų sutarčių nutraukimo procesas Lietuvoje yra sudėtingas ir ilgas, tam labiausiai tikėtų terminuotos sutartys, tačiau jų taikymo sritis taip pat yra ribota⁵⁴. Dėl šios priežasties ir Lietuvoje, ir užsienyje pirmiausia kalbama apie būtinybę liberalizuoti darbo santykių teisinį reglamentavimą apskritai⁵⁵, kita vertus, apie tai, kad politiniai, socialiniai, ekonominiai pokyčiai kultūros sektoriuje Vakarų Europoje (audiovizualinio sektoriaus privatizavimas, valstybės lėšų, skiriamų kultūrai, mažinimas ir kt. veiksniai) lemia tam tikrų pokyčių reglamentuojant užsakovo-atlikėjo santykius poreikį. Pastaraisiais dviem dešimtmečiais užsakovo-kūrėjo santykiai dažniau įgyja trumpalaikio projektinio santykio formą, sutarčių trukmė trumpėja, o sutarčių skaičius auga. Neretai darbo santykiai derinami su civiliniais sutartiniais santykiais⁵⁶. Efektyvus ekonominio modelio atlikimo naudotojui ir atlikėjui paieškos neišvengiamai susijusios su keliomis problemomis: atlikėjo, kuris yra fizinis asmuo, statuso neapibrėžtumu (jei nesudaromos darbo sutartys, jis negali naudotis darbuotojo teisine apsauga, įskaitant apsaugą nedarbo atveju), ir atlikėjo socialinės apsaugos problemomis. Visa tai rodo, kad kultūros srityje formuojasi specialaus teisinio reglamentavimo poreikis bei poreikis atrasti tradicinių darbo santykių ir civilinių santykių alternatyvų. Kaip nurodoma tyrime⁵⁷, kai kuriose valstybėse imtasi priemonių, kuriomis siekiama kai ku-

53 Lietuvos dramos teatrų sistemos efektyvumo tyrimas ir modernizavimo gairės, *supra* note 52, p. 56.

54 Pagal LR DK 109 straipsnio 1 dalį neleidžiama sudaryti terminuotos darbo sutarties, jeigu darbas yra nuolatinio pobūdžio, išskyrus atvejus, kai tai nustato įstatymai ar kolektyvinės sutartys.

55 Žr. Bagdanskis, T.; Usonis, J. Problems of introduction of flexibility into Lithuanian Labour Law. *Jurisprudencija*. 2011, 18(2): 595–612.

56 Žr. *The Status of Artist in Europe*. Study for the European Parliament. Brussels: European Parliament, 2006, p. 11–13.

57 *Ibid.*, p. 14.

rių kultūros darbuotojų teisinio statuso aiškumo arba teisinės apsaugos gerinimo. Kaip pavyzdžiai nurodomi Prancūzijoje taikoma jau nagrinėta darbo sutarties prezumpcija scenos atlikėjams, Vokietijoje laisvai samdomiems menininkams taikomas *quasi* darbuotojo statusas, leidžiantis laisvai samdomų atlikėjų santykiams su nuolatiniu užsakovu taikyti kai kurias darbo santykiams taikomas nuostatas (dėl nediskriminavimo, ginčų sprendimo darbo ginčų teismuose, sutarčių sąlygų, įskaitant apmokėjimą, nustatymo kolektyvinėse sutartyse, apmokamų atostogų⁵⁸). Šiuo požiūriu kaip sėkmingas paminėtinas ir Ispanijos pavyzdys. Ispanijos intelektualinės nuosavybės įstatymo 110 straipsnis numato atlikėjui galimybę vykdyti atlikimo veiklą pagal darbo sutartį arba paslaugų teikimo sutartį. Ispanijos patirtis rodo, kad nepaisant įstatymu įtvirtintos galimybės atlikėjo veiklai pasirinkti darbo arba civilinius santykius, audiovizualinėje srityje kolektyvinių sutarčių pagrindu įsitvirtino darbo santykiai, kurie suteikia atlikėjams darbuotojų teisinį statusą ir sudaro sąlygas taikyti bendrąjį darbuotojų socialinės apsaugos mechanizmą. 2005 m. Audiovizualinių kūrinių gamintojų ir atlikėjų asociacijos pasirašė Kolektyvinę sutartį⁵⁹, kuri pagal Ispanijos Karalystės darbo statuto 3 straipsnio 1 dalį laikoma teisės šaltiniu. Kolektyvinės sutarties 3 straipsnyje numatyta, kad tai yra valstybės lygio sutartis, t. y. ji galioja ir yra privaloma visoms atlikimo sutartims, sudaromoms Ispanijos valstybės teritorijoje, nepriklausomai nuo atlikėjo paslaugų teikimo vietos.

Kalbant apie antrąją teisinę darbo santykio tarp atlikėjo ir atlikimo naudotojo egzistavimo pasekmę, kaip numatyta ATGTĮ 60 straipsnyje, kai atlikėjas kūrinių atlieka vykdydamas tarnybines pareigas arba darbdavio užduotį, ATGTĮ 53 straipsnio 1 dalyje numatytos atlikėjo turtinės teisės 5 metams pereina darbdaviui, jei sutartyje nenustatyta kitaip. Šiuo požiūriu Lietuvoje galiojantis teisinis reguliavimas yra išskirtinis⁶⁰, nes net Jungtinėje Karalystėje, kur autorių teisėje galioja *work made for hire* taisyklė, atlikėjų teisėms teisių perėjimas darbdaviui netaikomas. Atlikėjų išimtinių teisių perėjimo darbdaviui prezumpcija iš esmės grindžiama tuo, kad atlikėjas mainais į darbo užmokestį ir savo kaip darbuotojo teisinį statusą 5 metų laikotarpiui perduoda išimtines teises į atlikimą darbdaviui, kuris tuo laikotarpiu tampa teisių į atlikimą subjektu. Darbdaviui pereina teisė transliuoti, retransliuoti ir kitaip viešai skelbti neįrašytą (neužfiksuotą) at-

58 Characteristics of the Employment Relationship. Thematic Report October 2009. European Network of Legal Experts in the field of Labour Law, dealing with both individual and collective rights/aspects [interaktyvus]. p. 34–35 [žiūrėta 2011-09-02]. <www.labourlawnetwork.eu/frontend/file.php?id=165&dl=1>.

59 Valstybinė kolektyvinė sutartis, nustatanti audiovizualinių kūrinių gamintojų ir paslaugas teikiančių aktorių darbo santykius, kurią pasirašė Ispanijos audiovizualinių kūrinių gamintojų asociacija (FAPAE), Ispanijos atlikėjų federacija (FAEE), Ispanijos aktorių profesinių sąjungų organizacija (ASAAEE), Visuotinės darbuotojų sąjungos paslaugų federacija (Fes-UGT) ir Vaidybos, grafinių menų, komunikacijos ir scenos meno profesinių sąjungų federacija (FESPACE-CC.OO) (2005 m. balandžio 14 d. Oficialus leidinys Nr. 89, 12905).

60 Panašus teisinis reguliavimas numatytas Ispanijos įstatymo 110 straipsnyje: nepaisant sutarties pobūdžio, įstatyme daroma prielaida, išskyrus atvejus, kai susitariama kitaip, kad darbdavys ar užsakovas įgyja išimtines teises leisti atgaminti ir viešai skelbti atlikimą. Ši įstatymo numatyta teisių perdavimo prezumpcija neatima iš atlikėjų (tiek dirbančių pagal darbo sutartis, tiek vykdančių atlikėjo veiklą pagal paslaugų sutartis) teisės gauti atlyginimą už atlikimo atgaminimą ir viešą paskelbimą, kuris atlikėjams surenkamas, paskirstomas ir išmokamas per atlikėjų teisių kolektyvinio administravimo asociacijas. Galima daryti išvadą, kad tiek darbo santykiai, tiek civiliniai santykiai užtikrina atlikėjui teisę gauti naudą iš savo kūrybinės veiklos rezultatų tolesnio naudojimo.

likimą, išskyrus tuos atvejus, kuriais pats atlikimas yra radijo ar televizijos laida; įrašyti neįrašytą (neužfiksuotą) atlikimą; atgaminti atlikimo įrašą; padaryti atlikimo įrašą viešai prieinama; platinti atlikimo įrašą arba jo kopijas juos parduodant, nuomojant, teikiant panaudai ar kitaip perduodant nuosavybėn arba valdyti, taip pat juos importuojant ir eksportuojant. Taigi įstatymo nustatytą 5 metų laikotarpį minėtomis teisėmis į atlikimą disponuoja darbdavys. Svarbu ir tai, kad teisių perėjimo darbdaviui prezumpcija netaikoma neišimtinėms teisėms į atlyginimą: neatšaukiamai teisei į atlyginimą už atlikimo audiovizualinio įrašo ar fonogramos nuomą bei teisei gauti atlyginimą už komerciniais tikslais išleistų fonogramų viešą paskelbimą. Tai reiškia, kad jei koncertinė įstaiga su fonogramos gamintoju sudaro sutartį dėl fonogramos pagaminimo, ji, nepaisant to, kad formaliai yra turtinių teisių į atlikimą turėtoja, pajamų iš fonogramos transliavimo ir viešo paskelbimo negauna.

Kalbant apie praktinius šios prezumpcijos taikymo aspektus, reikėtų įvardyti kelias problemas. Pirma, prezumpcijos egzistavimas nepadidina teisinio apibrėžtumo šalių santykiuose. Dažniausiai ir darbdavys, ir atlikėjas nėra tinkamai susipažinę su teisiniu reguliavimu ir nesupranta turtinių teisių priklausomybės. Kita vertus, įstatymas sutartimi leidžia susitarti dėl kitokio reguliavimo. Šia galimybe šalys beveik niekada nesinaudoja. Antra, terminuotas prezumpcijos pobūdis taip pat lieka neįsisąmonintas ir neretai šalys neišsiaiškina momento, nuo kurio pradedamas skaičiuoti 5 metų terminas bei kada jis baigiasi. Trečia, kaip ir autorių teisėje galioja atlikimų, kurių teisėms taikoma prezumpcija, ir atlikimų, teisėms į kuriuos prezumpcija netaikoma, identifikavimo problema. Kaip buvo minėta, daugėja atlikėjų, kurie vienu metu dirba pagal kelias darbo sutartis bei derina darbo sutartis su sutartimis dėl atlikimų. Tokiais atvejais gali kilti sunkumų nustatant atlikimus, kurie patenka į darbo sutarties turinį. Apibendrinant pasakytina, kad prezumpcija, kuri turėtų didinti teisinį apibrėžtumą šalių santykiuose, iš tikrųjų jį sumažina. Jei prezumpcijos nebūtų, šalys turėtų susitarti dėl teisių į atlikimus priklausomybės, atlikimų naudojimo sąlygų ir terminų. Kita vertus, visa ATGTĮ logika grindžiama siekiu įvairiomis priemonėmis apsaugoti kūrėją, įskaitant atlikėją. Todėl tokios darbdaviui verslininkui numatytos prezumpcijos egzistavimas atrodo nelogiškas šiuo požiūriu. Dėl šių priežasčių siūlytina ateityje nagrinėjamos prezumpcijos atsisakyti.

Išvados

Atlikta sutarčių dėl teisių į atlikimus perdavimo analizė leidžia daryti išvadą, kad nepaisant atlikėjų teisių perdavimo (suteikimo) protekcionistinio reglamentavimo ir atlikėjai, ir atlikimų naudotojai linkę sudaryti sutartis su neapibrėžtomis, plačiomis sąlygomis, nediferencijuojant atlikimo paslaugos ir teisių į atlikimą perdavimo atlyginimo atlikėjui požiūriu, neskiriant deramo dėmesio teisių perdavimo apimčiai ir terminui. Tai rodo, kad individualus teisių įgyvendinimas, nepaisant iš esmės tinkamo teisinio reglamentavimo, nėra pakankamai efektyvus ir neatneša atlikėjui naudotojo pajamoms proporcingos ekonominės naudos. Tokia padėtis daugiausia nulemta silpnų atlikėjų de-rybinių pozicijų.

Siūlytina papildyti ATGTĮ nustatant atlikėjui, perleidusiam fonogramos ar audiovizualinio kūrinio gamintojui teisę padaryti atlikimo įrašą viešai prieinamą, neatšaukiamą teisę į atlyginimą, pareigą mokėti atlyginimą priskiriant naudotojams, padarantiems atlikimo įrašą viešai prieinamą, o pačią teisę įgyvendinamą kolektyvinio administravimo būdu.

Darbo santykiai, kurių dalykas yra atlikimo veikla, dominuoja teatrų ir koncertinių įstaigų veikloje. Nors darbo santykio egzistavimas turėtų geriausiai užtikrinti socialinius ir ekonominius atlikėjo interesus, atlikta analizė leidžia teigti, kad Lietuvoje galiojantis darbo santykių teisinis reglamentavimas yra nepakankamai lankstus ir daugeliu atveju neatitinka ir atlikėjų, ir atlikimų naudotojų poreikių. Todėl svarstytina galimybė atlikėjo ir atlikimų naudotojo santykiams taikyti tarpinius civilinių ir darbo santykių teisinio reguliavimo elementų turinčius mechanizmus, kurie leistų atlikėjams naudotis kai kuriomis darbuotojų teisėmis (pavyzdžiui, teise į minimalų atlyginimą, teise jungtis į profesines sąjungas ir sudaryti kolektyvines sutartis), kartu išlaikant santykio lankstumą (lankstus terminuotų sutarčių sudarymas, lankstus sutarčių sudarymas ir nutraukimas).

Atsižvelgiant į ATGTĮ logiką ir užsienio valstybių praktiką, siūlytina panaikinti atlikėjo darbuotojo turtinių teisių perleidimo darbdaviui prezumpciją.

Literatūra

- Bagdanskis, T.; Usonis, J. Problems of introduction of flexibility into Lithuanian Labour Law. *Jurisprudencija*. 2011, 18(2): 595–612.
- Birštonas, R.; Matulevičienė, N. J.; Usonienė, J. Atlikėjo samprata intelektinės nuosavybės ir mokesčių bei valstybinio socialinio draudimo įstatymuose. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3(1): 231–248.
- Characteristics of the Employment Relationship. Thematic Report October 2009. European Network of Legal Experts in the field of Labour Law, dealing with both individual and collective rights/aspects [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-02]. <www.labourlawnetwork.eu/frontend/file.php?id=165&dl=1>.
- Concise European Copyright Law*. Dreier, Th.; Hugenholtz, P. B. (eds.). Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2006.
- Darbo teisė*. Dambrasienė, G., et al. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008.
- European Copyright Law. A Commentary*. Walter, M.; von Lewinski, S. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Ficsor, M. *The Law of Copyright and the Internet: the 1996 WIPO Treaties, Their Interpretation and Implementation*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 7 d. nutartis byloje *G. R. v. R. K* (bylos Nr. 3K-3-561/2001).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 20 d. nutartis byloje *T.V. v. UAB „Žemprojektas“* (bylos Nr. 3K-3-536/2010).
- Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 50-1598.
- Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
- Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras*. Bužinskas, G., et al. Vilnius: Justitia, 2003, III dalis.

- Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 64-2569.
- Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos atlikimų ir fonogramų sutarties ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 95-2967.
- Lietuvos Respublikos teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 48-2284.
- Performers Rights in European Legislation: Situation and Elements for Improvement. AEPO-ARTIS Study. 2009, December [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-08-16]. <http://www.aepo-artis.org/pages/149_1.html>.
- Teatro ir kino informacijos ir edukacijos centras. Lietuvos dramos teatrų sistemos efektyvumo tyrimas ir modernizavimo gairės [interaktyvus]. 2010 [žiūrėta 2011-08-15]. <http://www.theatre.lt/TEATRU_TYRIMAS.pdf>.
- The Status of Artist in Europe*. Study for the European Parliament. Brussels: European Parliament, 2006.
- Usonienė, J. *Autorių teisių perdavimo ypatybės*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008.
- Van Eechoud, M., et al. *Harmonizing European Copyright Law: the Challenges of Better Lawmaking*. Austin (Tex.): Wolters Kluwer Law & Business; Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009.

PROBLEMS OF INDIVIDUAL EXERCISE OF PERFORMERS' ECONOMIC RIGHTS IN LITHUANIA

Ramūnas Birštonas, Nijolė Janina Matulevičienė, Jūratė Usonienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Practical issues of the individual exercise of performers' economic rights in Lithuania are analysed in the article. The analysis is divided in two parts: the first part deals with the peculiarities of the transfer of performers' exclusive economic rights under civil contracts and focuses on performers' rights exercise under employment contract and analyses problems related to the legal presumption of performers' rights' transfer to the employer.*

Analysis of the factual relations between performers and their contractors in Lithuania has shown that in most cases performers' economic rights are transferred under copyright agreement. Even though the legal rules on the transfer of performers' rights should protect performers as weaker party of agreement against their contractors, performers in most cases conclude contracts with vague, unclear, uncertain clauses. Usually the agreements do not differentiate the remuneration for the performance service and the transfer of economic rights. These factors allow making a conclusion that the individual exercise of performers' economic rights despite the existing protective legal regulation is not effective and does not ensure equitable economic benefit for the performers. Research has also shown that performers' right to remuneration should be provided by law not only in the case of broadcasting and communication to the public but also in the case of performances making available to the public.

The legal analysis of performer status in employment relations allows making two main conclusions. Firstly, although the employment relation should ensure the most effective protection of performers social and economic interests, the existing legal regulation of employment relationship lacks of flexibility and does not reflect the real needs of performers as well as their contractors. As a result the possibility to create specific rules applicable for performers' and theirs contractors' relations that would be more flexible and would allow for the performers to use certain employees' rights (right to minimum wage, right to be a member of trade union and participate in collective bargaining) should be considered in Lithuania. Secondly, disposition of Law on Copyright in Lithuania providing the legal presumption of transfer of performer-employee economic right to the employer should be abolished as ineffective and incoherent with protective dispositions on performers' rights in Law on Copyright.

Keywords: *individual exercise of performers' economic rights, transfer of performers' exclusive rights, performers' right, related rights, author's rights.*

Ramūnas Birštonas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: intelektinės nuosavybės teisė, daiktinės teisės, civilinė atsakomybė.

Ramūnas Birštonas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil and Commercial Law, Associate Professor. Research interests: intellectual property law, property law, torts.

Nijolė Janina Matulevičienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: autorių teisė.

Nijolė Janina Matulevičienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil and Commercial Law, Lecturer. Research interest: copyright.

Jūratė Usonienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptis: intelektinės nuosavybės teisė.

Jūratė Usonienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil and Commercial Law, Associate Professor. Research interest: intellectual property law.